

тично безправного губернатора і до цього часу не скликаного Сейму, який мав бути наділений деякими законодавчими функціями, правда, значно обмеженими.

Таким чином, незважаючи на фіксацію автономного статусу Підкарпатської Русі як у актах внутрішнього законодавства, так і в міжнародно-правових актах, наповнення цього статусу конкретним змістом затримувалось урядом Чехословаччини. Реальний автономний статус Підкарпатська Русь отримала лише у листопаді 1938 р. в той час, коли Томаша Масарика вже не було серед живих, а подальше існування Чехословаччини було під питанням.

3.3. Ставлення Т. Масарика до українського національного руху

Державна політика Чехословацької Республіки у національній політиці була досить виваженою і толерантною, з одного боку, і достатньо суперечливою, з іншого. Розуміння сказаного слід шукати в самих суперечностях суспільно-політичного розвитку тогочасності. На це впливали різні суб'єктивні й об'єктивні чинники, політичні сили, політична ситуація як у карпатському регіоні, так і в Європі та світі. Ця справа має різні складові, які теж треба розглядати окремо. Найперше мусимо відокремити проблему ставлення до політичного самоуправління краю, тобто надання йому крайової автономії, окремо розглядати політику в галузі освіти і культури, ставленні до політичного руху, діяльності власне партійно-політичних, громадських та ідеологічних середовищ.

Попри всю кон'юнктуру багатьох аспектів державної політики перш за все необхідно розглянути головні чинники, які були орієнтирами у політиці молодій чехословацькій державі, в тому числі й у ставленні до Закарпаття та української національного руху в регіоні. Чехословаччина – національна держава, де титульною нацією була чеська нація. Такою вона була в дій-

ності, такою вона планувалась ідеологами і будівничими ще напередодні її створення. Зокрема, Т. Масарик іще до утворення Чехословацької Республіки стверджував, що національна держава – це найкраща організація вираження національного інтересу, що забезпечує відтворення і розвиток етнічної суспільності, її фізичне, політичне і культурне існування. Він передбачав, що Чехословаччина буде національною державою єдиного чеського народу з двома гілками: чеською і словацькою [309, с. 74]. Таке мислення було властиве тодішній чеській політичній еліті. Наприклад, В. Дворський так і відзначав: “Найвищою формою національного життя є національна держава” [309, с. 20].

Чехословацька держава була практичним втіленням чеського національного інтересу та духово-інтелектуальних пошуків його проводу. Загалом мусимо відзначити високу ідейно-теоретичну готовність чеського національного проводу до здійснення державотворення. До створення теоретичного підґрунтя чеського національно-державного відродження великий вклад вніс Т. Г. Масарик, який методологію національного відродження втілював у життя, зокрема, і практично, як перший президент Чехословацької Республіки [247, с. 228 – 238; 214, с. 374 – 407].

Чехословацька Республіка, що виникла в 1918 р. на теренах етнічної Чехії, Словаччини та історичного Закарпаття й Пряшівщини, включала ще й землі з переважаючим німецьким населенням у Судетах та польським у Тішино, насправді була чеською національною державою. За суспільно-державною самоорганізацією вона була ліберально-демократичною. Однак мусимо зазначити, що головним принципом чеської політики був етноцентризм, а державотворчою нацією була перш за все чеська. Це простежується у всіх напрямках державної політики. Етноцентризм чехів поєднувався з адміністративно-територіальним централізмом, що цілком логічно впливав із першого.

Відродження чеської держави її творцями та ідеологами мислилося обов’язково у системі нової міжнародної розстановки, нової інноваційної геополітичної розкладки в Європі. В такому політичному розкладі чеські політичні провідники бачили се-

редовище для сприятливого і безпечного існування молоді чехословацької держави [309, с. 64, 73]. Ставка була поставлена на антинімецьку та антиавстро-угорську коаліцію. Дуже актуальною була панславистична ідея, ідея унії з Російською імперією. Провід чеського національного руху чітко зайняв проантантську позицію. Відродження чеської держави не вважалося самодостатнім актом. Воно мало відбутися обов'язково в чітко визначеній геополітичній ніші та у визначеному просторі. Держава повинна була творитися не на приматі етнічних кордонів, а на домінуванні історичного права та геополітичної доцільності, щоб зайняти саме ту позицію, яка б найкраще відповідала національному інтересу, зокрема з позиції безпеки, геополітичного впливу, господарської потуги [309, с. 95 – 96]. Ці інтереси обов'язково узгоджувалися з інтересами сильніших політичних суб'єктів світу, були тотожні їм [309, с. 5]. Саме з цих мотивів чеський політичний провід проявляв особливий інтерес до Закарпаття. Дослідник і водночас учасник тогочасних політичних подій Вікентій Шандор яскраво ілюструє значущість регіону для Чехословаччини.

Свідченням цього є і слова Едварда Бенеша, які він наводить на підтримку цієї тези: „Масарик зрозумів велику стратегічну роль Закарпаття, про яку пізніше висловився міністр доктор Едвард Бенеш так: “Без Рутенії Мала Антанта була б неможливою, а організування Центральної Європи на основі мирних договорів правдоподібно, раніше чи пізніше закінчилося би крахом. І з цих причин Чехословаччина ніколи, за жадних умов не відмовиться від Рутенії і буде боронити його до останньої краплі крові, бо через Чехословацьку розв'язку її доля зв'язана остаточно“. Названий політик дуже прагматично ставився до перспектив розвитку Закарпаття. Правові міжнародні зобов'язання щодо надання політичного самоуправління (автономії) для Закарпаття Е. Бенеш прямо не заперечував. Однак уживані політиком (тоді вже президентом Чехословацької Республіки) словосполучення “поступовість у вирішенні проблеми Закарпаття“, “ідея культурної зв'язки“ і т. п. свідчать якщо не про дипломатичну відмову, то

про намагання відтягнути вирішення проблеми Підкарпатської Русі на невизначений термін [199, с. 25].

Така заглибленість в ідеологію будівництва чехословацької держави дає можливість краще зрозуміти політичний курс цієї держави стосовно Закарпаття загалом, до всіх його складових, у тому числі й у ставленні до українського руху. Ідеологічна та геополітична орієнтація молодого чехословацької держави особливо чітко виявляється, якщо розглядати її крізь призму ставлення офіційної Праги та її посадових осіб до політичних проблем Закарпаття. Чехи найперше дбали про власне зміцнення, про власну потугу, про власну безпеку. Політику, або краще сказати, ставлення владних кіл, офіційних державних посадовців, політико-партійних угруповань, політичних лідерів, загалом чеської громадськості до закарпатоукраїнських проблем не можна вважати однозначним і лише негативним. Воно було варіативним, але домінувало прагнення загальмувати надання політичного самоуправління, блокувати українське національне самоозначення, політичну та культурну діяльність із позицій чіткого, особливо соборницького українства.

На перебіг українського національно-визвольного руху, як і будь-якого іншого, впливали світові, міждержавні і внутрішньодержавні чинники. Дослідження впливу на українські національно-визвольні змагання зовнішньо-політичної кон'юнктури є надзвичайно актуальним. На Закарпатті це стосується насамперед чехословацької державної політики [270, с. 1490]. Численні факти засвідчують як упереджене, так і позитивне ставлення офіційної Праги до українського громадсько-культурного та ширшого суспільно-політичного рухів у краї в 20 – 30-х рр. ХХ ст.

Незважаючи на всі позитивні моменти суспільно-політичних змін Підкарпатській Русі за часів Т. Масарика, його ставлення до національних рухів і, зокрема, до українського було неоднозначним. Це підтверджують матеріали мемуарної літератури. Деякі з авторів відверто звинувачують провідників чеської нації у тому, що вони дотримувалися принципу самовизначення націй щодо

себе, але відмовили закарпатським українцям у праві скористатися ним. Юліан Химинець і Петро Стерчо докоряють основоположникам чехословацької держави Т. Масаріку і Е. Бенешу, що вони, широко пропагуючи принципи гуманності, моральних засад, справедливості, демократії, не застосовували їх до українців краю [259, с. 29; с. 271, 47].

Чехословацька Республіка була насамперед чеською національною державою. За суспільно-державною самоорганізацією вона була ліберально-демократичною, але за етнічною основою в традиціях тогочасних держав – імперіалістичною країною. Головним принципом пражської політики був етноцентризм, а державотворчою нацією – чеська нація. Це простежується у всіх напрямках державної політики. Поборення українства на Закарпатті і в Чехословаччині загалом не проходило в такій жорсткій формі, як у сусідніх державах: у Польщі, Румунії, а особливо в СРСР. Механізм дії, спрямований проти українського руху, був пристосований до демократичного політичного режиму, цивілізованим, але таки реальним, що доводить послідовність політики офіційної Праги відносно політичного самоуправління Закарпаття. Такий перебіг подій цілком логічно впливав із доктрини чеського етноцентризму.

Щоб забезпечити політичне панування в краї, потрібно було проводити гнучку політику, розраховану на тривалий період. Вона вибудовувалася практично на ходу, одночасно з етапом загального державотворення. З іншого боку, відповідно до демократичних принципів Чехословаччина формувалася як поліетнічна держава, а це вимагало додаткових зусиль, зокрема і вироблення концепції етнополітики. Основними її засадами стали централізм та штучне стримування етносоціального й етнонаціонального розвитку краю. Насамперед це стосувалося тиску на національну свідомість та підтримки етнічного регіоналізму.

Незважаючи на український національний рух на Закарпатті в 1918 – 1919 рр., провідні урядові та просто впливові політичні кола Чехії усвідомлювали важке етнічне становище закарпатських українців після тисячолітнього угорського панування

[316, с. 11 – 12]. Українська нація загалом формувалася в умовах бездержавності і територіальної розірваності. На початку ХХ ст. до завершення цього процесу було ще далеко. Великий ступінь дезінтегрованості етносу, а особливо стан справ на Закарпатті, створювали ілюзію про можливість у перспективі якщо не чехізувати, то хоча б на відстані контролювати національний розвиток краю, політично, культурно-духовно, соціально обмежуючи й свідомо уповільнюючи його.

Міністерство внутрішніх справ Чехословацької Республіки, судові органи відмовляли в легалізації громадських організацій, повертали їхнім засновникам статuti, мотивуючи це тим, що в документах уживається самоозначення українець, котре “не є відповідною назвою для місцевого населення... суперечить нормативним актам... є незаконною назвою” [44, арк. 1 – 3]. За таке порушення призначалося суворе покарання, навіть із висланням за межі Закарпаття, як це було з Л. Бачинським, котрий запропонував на Першому з’їзді української молоді переіменувати назву краю “Підкарпатська Русь” на “Закарпатська Україна” [271, с. 71 – 72]. Подібних утисків зазнавали й інші українські громадсько-політичні діячі. Цензура здійснювала чіткий контроль, не допускала жодних проявів українськості, вилучала цілі статті у виданнях Закарпаття того періоду. Навіть із законопроекту про автономію Карпатської України, пред’явленого її урядом у жовтні 1938 р. конституційній комісії, назва «Україна» була вилучена [232, с. 91].

Цьому завданню була підпорядкована й відмова від підтримки українського громадсько-культурного руху, а натомість підігрівався мовний розбрат усупереч висновку Празької Академії Наук, яка довела, що русини південного схилу Карпат є частиною українського народу, і мова їхня – українська. Але прислухатися до таких висновків урядовці не мали наміру, хіба що на початковому етапі запровадили у шкільництві український етимологічний правопис. У 30-их роках Шкільний Реферат почав відходити від мовних, правописних принципів початкового періоду, порушував єдині вимоги. Він дозволяв використовувати не-

апробовані підручники, навчати на основі російського правопису, і то давньому або зміненому без належного наукового опрацювання [112, 1935, 8]. Суперечлива мовно-культурна спрямованість державного керівництва також не була випадковою. Легалізація мовного, національно-культурного, релігійного плюралізму була політикою, точніше, політичним інструментарієм, що дозволяв тривалий час балансувати між різними його напрямками, відтягувати реалізацію Сен-Жерменських угод.

Політика держави, партійно-політичних кіл була спрямована і на підтримку консервативного змадяризованого елемента, який у поєднанні з білоемігрантськими колами та галицькими і буковинськими москофілами витворив русофільський ідейно-політичний і культурний напрям з яскравим українофобським забарвленням. Його активну реанімацію здійснював із 1923 р. крайовий адміністративний апарат губернатора А. Бескида, що прийшов на зміну адміністрації губернатора Г. Жатковича, котра дотримувалася неупередженого і толерантного ставлення до українського національно-культурного руху. Нова адміністрація зайняла принципово іншу, антиукраїнську позицію [44, арк. 1-2]. Моральна, політична, фінансова підтримка русофільства партійно-політичними колами, органами місцевого самоврядування, празьким урядом, що поєднувалася з активним сприянням цьому напрямку дипломатичних відомств Будапешта і Варшави, гальмувала українське національне самоствердження серед жителів краю.

“Відродження” русофільства на Закарпатті в середині 20-х рр. ХХ ст. мало штучний, реанімаційний характер. На підставі великого обсягу архівних матеріалів можна зробити висновок, що русофільство – це політичний проект урядових кіл, здійснений із метою гальмування національно-патріотичного піднесення українців Закарпаття, здійснення деструктивного духовного впливу на краян. Громадсько-культурні і політичні структури русофілів функціонували за безпосередньої підтримки урядових кіл Чехословаччини. Сам Т. Масарик був відомим меценатом у культурно-національній і освітній сфері. У Закарпатті

він фінансово підтримував як русофільські, так і українські організації. Це підтверджують матеріали архівних фондів (справа №11 “Переписка с Президентом Чехословацкой Республики, Губернатором Подкарпатской Руси, Цивильной управой по вопросу об отпуске средств для работы общества имени А. В. Духновича”) [36, арк. 2, 17].

Офіційна Прага розуміла, що український напрямок був природний, а значить, він мав велику потенційну силу. Саме у ньому вона вбачала основну загрозу режимові національного панування, тому доклала великих зусиль для його приборкання. Найперше – за рішенням конституційного суду закарпатцям було заборонено вживати термін “український” для означення національності, мови і краю [122, 1935, 8].

Нерідко відмовляли й у фінансуванні українських культурно-освітніх закладів, зокрема Руського театру в Ужгороді [274, с. 95], накладали постійні штрафи, відмовляли у відстроченні сплати податків і боргів за друк літератури, оренди приміщень тощо [232, с. 45]. Крім цього, вживалися й жандармсько-репресивні заходи, зокрема здійснювалися політичні утиски, навіть переслідування національно свідомих кадрів: письменників, громадсько-політичних діячів, учителів, – як це було з Л. Бачинським, С. Черкасенком, В. Гренджою-Донським, М. Підгірянкою і багатьма іншими. До означеного переліку варто додати і постійне штучне нагнітання у чеській пресі проблеми небезпеки української іриденти [45, арк. 11].

Інші ідейно-політичні напрямки були штучними і більшою мірою залежними від державних чинників. При потребі їх могли загальмувати, тому чеські кола не надавали їм такого значення, як українському питанню. З кінця 20-х рр. минулого століття влада спрямувала свої зусилля на поборення українства за допомогою комплексу правових, урядових і судових заходів, заохочень національного розбрату через ідейні течії антиукраїнського спрямування.

З цього погляду не витримує критики теза про те, що Чехословаччина відмовилася наприкінці 20-х рр. від підтрим-

ки українського напрямку у зв'язку з більшовицькою загрозою, позаяк у краї посилювалися впливи комуністів, які перейшли на український правопис і визнали, що підкарпатські русини є таки українцями, незважаючи на те, що комуністи ніколи не боролися за українські ідеали, бо цього їм не дозволяла Москва [250, с. 18 – 19]. Навіть русофіли у своїх нападах на структури українського спрямування відзначали: “Комунистов мы в расчет не принимаем, потому что они действуют по диктату московского интернационала и по приказу отсюда меняют свою национальную ориентацию” [3, арк. 3]. Фактично Прага ніколи серйозно не намагалася зрозуміти особливості внутрішнього українського політичного життя на Закарпатті. При активній співпраці з якоюсь одною українською політичною силою можна було її зробити домінуючою, а в програмних засадах – поступливішою, але взамін слід було підтримати національно-культурні змагання українців. Для справедливості зазначимо, що українськоорієнтовані політики, громадсько-культурні діячі скрізь декларували свою лояльність до держави, а комуністичні впливи викликали опір навіть на рівні територіальних громад [4, арк. 1 – 2].

Важливим чинником, який суттєво впливав на чеську державну політику щодо підтримки чи пригнічування українського національно-культурного і громадсько-політичного рухів, було те, що активна українізація краю у процесі утвердження національної свідомості могла мати негативні наслідки для майбутнього державної єдності Чехословацької Республіки. З одного боку, неприпустимою виглядала активізація українських автономістичних, самостійницьких змагань. Закріплення політичної за змістом української автономії на Закарпатті могло погіршити відносини з державами Антанти, насамперед із Францією, які були русофільськи налаштовані. Активізація українського руху могла неабияк загострити напругу в міждержавних взаєминах у Центральній Європі, адже в сусідній Польщі і Румунії під дією цього фактора активізувалися б подібні рухи, а Угорщина, яка прагнула відновити свої дотріанонські володіння, вбачала в

українстві Закарпаття найбільш послідовного ворога, що протистояв їй зазіханням.

Українські національно-культурні й політичні змагання на Закарпатті мали загальноукраїнський національно-визвольний контекст, а отже, їх слід розглядати складову як загальноукраїнський рух. Особливо яскраво це засвідчують такі документи, як резолюція, прийнята на другому з'їзді української молоді Закарпаття, котрий проходив у Мукачеві в 1934 р. У документі зазначалось, що самостійна українська політика Підкарпаття повинна бути узгоджена з політичними спрямуваннями цілої української нації [271, с. 53]. Ще чіткіше про це сказано в "Платформі Закарпаття" Ореста Чемеринського: "Політична програма Закарпаття не може бути відірваною проблемою, вона належить до цілості ідеалів і змагань 45-мільйонової української нації" [271, с. 54 – 55]. На таких засадах загальноукраїнської ідеї будувалась і Карпатська Україна. Масовість і теоретична викристалізованість на засадах національно-визвольного руху цілого українського народу лякали чеські урядові кола. Українська автономія у складі Чехословацької Республіки автоматично ставала українським політичним гравітаційним центром, де б акумулювався наявний політичний потенціал усього українства. Ряд істориків посилається на те, що національна радикалізація відбувалася завдяки заборонам та різним перешкодам, які чинила чеська влада українському рухові. Це далеко не так. Альтернативи такому розвитку українського суспільно-політичного руху не було. Він характерний не лише для українського, але й для всіх національно-визвольних рухів узагалі. Проходив природний процес еволюції від простого усвідомлення себе членами української нації до більш складного знання онтології українського світу, що відобразилося на аксіологічному рівні національної свідомості, теоретичних постулатах національного руху та його масовості й організованості.

Перспектива дестабілізації політичної ситуації у східній частині держави і втягнення її в процес активних національно-визвольних змагань на просторах західноукраїнських земель

були небажаними для Праги, тому вона намагалася стежити за всіма проявами та напрямками українського національного руху [39, арк. 1 – 15]. Звичайно, побоювання офіційної Праги українського національного руху були небезпідставні. Один із соратників Томаша Масарика Каміл Крофта – чеський політик і дослідник – стверджував, що Закарпаття було середовищем бою і європейського конфлікту. Саме тому, зазначає автор, Чехословаччина відмовилася вводити Сен-Жерменську угоду про автономію. Була небезпека, що країна стане заручником дестабілізації і неспокою, оскільки в тому місці Європи стикалися Чехословаччина, Угорщина, Польща, Румунія, а також український і російський рухи [310, с. 34]. Щоправда, важко сказати, чи був у курсі цих справ Т. Масарик, оскільки його позиція була спрямована на мирне співіснування дружніх народів у межах чехословацької держави. Українське питання у Центральній Європі виявилось особливо важливим. Відповідно і реагування на нього теж було дуже чутливим.

Справді, можна простежити різні періоди, фази у ставленні уряду Чехословаччини до української проблеми на Закарпатті. Справді, з кінця 20-х рр. Прага почала із пересторогою сприймати український “народовецький” рух. Апогеєм цього була постановка Конституційного Суду, яка забороняла вживати слово “українець” та його похідні щодо самоназви закарпатців, їх краю і мови. Також піддавалися нападам прогресивні досягнення Шкільного Реферату в галузі освіти. 25 жовтня 1928 р. Августин Волошин, посол у чехословацькому парламенті, при розгляді бюджету на 1929 р. у своїй промові сказав: “...були і раніше чеські урядовці у нас, але душею і серцем не були чужі нам, т.т. підтримували народне пробудження, особливо в перших роках. Але в останніх роках адміністративний апарат виступає часто проти народних інтересів наших, ігнорується наша мова, переслідується наш прапор, культурна праця підозрівана, економічні інституції зустрічаються часто з ворожими атаками зі сторони урядів...” [158, с. 167]. “В перших роках по перевороті Підкарпатська Русь зробила на полі шкільництва великий поступ, але той здобуток тепер упадає” [156, с. 168].

На ниві національно-культурної праці велика заслуга належала товариству “Просвіта”, створеному ще у 1920 р. На його здобутки, на позицію Шкільного Реферату гостро відреагували не лише мадярони-русофіли, але й чехи – представники влади, – які почали гальмувати український національно-культурний, просвітницький рух. Про це А. Волошин у рефераті, виголошеному на Всепросвітянському з’їзді в Ужгороді у 1937 р., сказав: “Тота урядова, можна сказати політична неприхильність до читалень “Просвіти” ще збільшилась від року 1924, коли губернатором Підкарпатської Русі став Антін Бескид... Зачалася дальша боротьба проти “Просвіти”, головним гаслом якої було обвинувачення нашого напрямку з одного боку в іреденті (“Підкарпатські Гласи”), а з другого боку як стремління до чехізації (мадяронські псевдорусофіли)” [159, с. 144]. Мусимо додати, що звинувачення українського руху в іреденті з боку чеської громадськості і влади були серйозними і потужними. У “Свободі” за 25 червня 1934 р. була вміщена велика публікація, присвячена огляду чеської преси, яка писала про небезпеку української іреденти [112].

Русофільство чехів, крім міжнародних симпатій, мало і внутрішні причини. У чеській публіцистиці, політологічній і мемуарній літературі російській тематиці приділялася велика увага. Позитивне висвітлення дореволюційного періоду Росії та загальна симпатія до неї були очевидними. Це знайшло своє вираження і на сторінках видань відомих чеських політиків [165, с. 168]. Сьогодні ж Чехія, навчена гірким досвідом російського повоєнного панування, напевно, подолала стереотип, виплеканий ще у XIX ст.

Чеський національно-визвольний рух розвивався в іншій площині й не мав симпатій до українського як до спорідненого визвольного руху. Лідери Чеського національно-визвольного руху займали виразну антинімецьку та антиавстро-угорську позицію. Корпус сибірських білочехів прихильно ставився до Росії й мав особисті дружні контакти з російськими білоемігрантськими колами, яким у Чехословаччині надали притулок [232, с. 46].

Ідеологічне й політичне цькування українства, що доповнювалося фізичними переслідуваннями найбільш активних носіїв української ідеї, зазнало невдачі. У Закарпатті в 20-30-х рр. ХХ ст., за умов ліберально-демократичного режиму Чехословаччини, що безумовно було сприятливим фактором для розвою українства, перемогла українська національна орієнтація, тобто природний етнополітичний напрям.

Однак, попри суперечливе ставлення до українського національно-культурного і політичного рухів на Закарпатті з боку урядових, регіональних владних структур, мусимо зазначити, що чеська політична еліта не була однобічною у своїх оцінках української проблеми на Закарпатті. Серед чеського громадянства, зокрема політикуму, були й щирі прихильники українства, які зробили вагомий внесок у справу українського відродження Закарпаття. Варто особливо відзначити Франтішека Тішого, Яреміра Нечаса, Петра Еренфельда, Йосипа Пешека. Останній, очолюючи Шкільний Реферат, заклав основи народної, по суті, національної шкільної освіти в краї, яку так і не змогли зламати русофіли та пізніші урядовці.

Важливу роль у такому ставленні відіграв і сам Т. Г. Масарик, толерантний і ліберально-демократичною за переконаннями, що й позначилося на його ставленні до українського національного руху [142, с. 196]. Політик глибоко розумів проблеми закарпатського суспільства, їх походження, бачив шляхи їх розв'язання. Соціальна та національно-культурна орієнтація Т. Масарика на Закарпаття була незаперечною. Подолання негативних наслідків угорського панування, господарське, соціальне та національно-культурне піднесення краю були для нього метою і засобом вирішення закарпатської проблеми, зокрема щодо надання регіону дієвої політичної автономії [317, с. 24 – 25].

У Чехословаччині, а насамперед у Празі, українська еміграція знайшла сприятливе середовище для організації й діяльності дуже важливого інтелектуально-освітнього, культурно-мистецького, ідеологічного та політичного осередку українства, який істотно вплинув на розгортання українського

національно-культурного і політичного рухів на Закарпатті [142, с. 180].

Історичні події, що відбувалися на Закарпатті в першій половині ХХ ст., у тому числі й під час його перебування в складі Чехословацької Республіки, переконливо засвідчують, що намагання панівного державного організму загальмувати і змінити природний етнополітичний розвиток за допомогою державних інституцій, грошей, засобів масової інформації і т. ін. приречені на невдачу. Неприродні напрями етнополітичного процесу не здатні витворити достатньо духових сил ні в ідейно-теоретичній, ні в практично-організаційній площинах.

Але приклад Закарпаття 20 – 30-х рр. ХХ ст. засвідчує, що ліберально-демократичний режим, а також гарантований державою високий стандарт соціального життя інтелігенції є найбільш сприятливими чинниками національно-культурного і політичного відродження етносу.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладений матеріал, слід іще раз наголосити, що державна політика Чехословаччини у ставленні до української проблеми на Закарпатті була в спрямована передусім на гальмування українського національно-культурного та національно-політичного рухів. Однак у середовищі чехословацької політичної еліти були люди, які толерантно ставилися до української перспективи національно-культурного розвитку краю. Загалом ліберально-демократичний режим держави об'єктивно сприяв українському національно-культурному та національно-політичному розвитку Закарпаття.

Але, незважаючи на критичне ставлення до постаті Т. Масарика, слід визнати: усе, що він робив для Закарпаття, було спрямоване на реалізацію його проекту щодо створення цивілізованої держави. Закарпаття відчуло на собі вплив програми Т. Масарика практично в усіх галузях суспільного життя. За час перебування Підкарпатської Русі у складі Чехословацької Республіки значно покращився її економічний, господарський, культурний стан, зріс рівень промисловості, економіка краю перетворилася з аграрної на аграрно-індустріальну, суттєво зріс життє-

вий рівень населення, швидкими темпами розвивалися міста, покращувалося транспортне забезпечення тощо. Цими фактами не можна нехтувати при оцінці наслідків чеського панування на Закарпатті.

Не ідеалізуючи Т. Масарика, хотілося б підкреслити, що він був творцем Чехословаччини і бажав її зміцнення, забезпечення добробуту кожному з її громадян. Як людина цілеспрямована, він добивався здійснення своєї мети тими методами, які вважав за найкращі. Тому оцінювати Т. Масарика як політика, який, попередньо пообіцявши, не надав реальної автономії Закарпаттю, на нашу думку, неправильно. З огляду на свої внутрішні переконання Т. Масарик міг діяти лише зі щирою впевненістю в тому, що його діяльність принесе користь людям, у тому числі й місцевому руському народу.

Проаналізувавши різні документи, можна зробити висновок про те, що Томаш Масарик, як президент Чехословацької Республіки, а також уряд цієї держави планували надати реальну автономію Закарпаттю з цілого ряду питань у випадку входження його до складу Чехословаччини. Саме цьому політику належить важлива роль у розробці проблем державності Закарпаття у складі Чехословаччини. Довідавшись про ініціативу американських русинів, він розпочав активну роботу, метою якої було включення Закарпаття до складу новоствореної Чехословацької Республіки.

Завдяки Т. Масарику та очолюваного ним уряду за час перебування Закарпаття у складі Чехословаччини значно зросла якість суспільно-політичних відносин, покращився й культурно-освітній рівень місцевого населення. Як президент держави Т. Масарик приділяв велику увагу проблемам Підкарпатської Русі, особисто координував політику уряду республіки стосовно історичного Закарпаття. За часи президентства Т. Масарик двічі відвідав Підкарпатську Русь.

Отже, можна по-різному оцінювати роль Т. Масарика стосовно Закарпаття. Можна говорити про те, що Т. Масарик не надав автономії Закарпаттю у складі Чехословацької Республіки у

тому обсязі, на який розраховували місцеві руські політики. Маємо підстави також стверджувати, що реальне здійснення автономії, навіть у тому обсязі, який передбачав Т. Масарик та його найближчі однодумці, затримувалося чехословацьким урядом у порушення всіх міжнародних і внутрішньоправових норм аж до листопада 1938 р. Можна навіть доводити, що обсяг обіцяної Т. Масариком автономії був набагато менший від правових можливостей, котрі надавала Угорщина Законом № 10 “Про автономію Руської нації, яка живе в Угорщині”. Однак говорити про те, що Т. Масарик і очолюваний ним уряд обманув надії закарпатців, не виконав взятих на себе зобов'язань було б, на нашу думку, неправильно. На підтвердження цього факту згадаймо хоча б офіційний виступ найближчого соратника Т. Масарика Едварда Бенеша під час Сен-Жерменської конференції, на якій він підкреслив, що місцеве населення Закарпаття не готове до самостійного управління своїм краєм, тому надання реальної автономії з боку уряду Чехословаччини – це лише справа часу.